ženско gibanje.
женски покрет.
ženski pokret.

III

1923

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 3 — МАРТ — ГОДИНА IV (1923)

Уредник, МИЛЕВА МИЛОЈЕВИЋ

САДРЖАЈ:

97 ФРАНЦУСКА ЖЕНА XVIII ВЕКА . . . . . Богдан Поповић

116 СПРЕМАЊЕ ЖЕНЕ ЗА ДОМАЋИЦУ У ВАРОШИ И У СЕЛУ (с француског Вера Јовановић) Христина Шампири

121 Г-ЂА КИРИ ЧЛАН АКАДЕМИЈЕ МЕДИЦИНЕ (с француског Вера Петровић) . . . . . Антон Бехлер

130 КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД: Роза Луксембург Писма из тамнице . . . . . Десанка Цветковић

134 БЕЛЕШКЕ: Школа за нудиље у Београду. — Школа за чуварице народног здравља. — Извештај о испиту курса домаћичке школе у Лазаревцу. — За заштиту девојака у Ческој.

140 ПРОСТИТУТКА . . . . . Милица Костић

141 ЈЕДНА ЗА МНОГЕ (прев. Нада Јовановић) . . Vera

143 КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ: Vladimir Nazor: Niza od koralja. — K. Mesarić: Tragigroteske. — Милош Црњански: Антологија кинеске лирике.

ЦЕНА 5 ДИН.

МОДЕРНА ШТАМПАРИЈА „РАД“. — КРАЉА МИЛАНА УЛИЦА БРОЈ 69.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 3 — МАРТ — ГОДИНА IV (1923).

ФРАНЦУСКА ЖЕНА XVIII ВЕКА [1])

Госпође и господо,

Бирајући предмет за ово предавање, ја сам био нешто у недоумици. Тема има у изобиљу. Сама књижевност и уметност нуде стотине. Али којим поводом бих вам ја данас говорио пре о Шекспиру но о Молијеру, или Дантеу, и пре о Микел-Анђелу но о Бетовену, и о Богородичиној Цркви у Паризу пре но о цркви Светог Петра у Риму? Тема треба да има везе с приликама; а данас, како ствари стоје, требало би говорити само о политици.

На жалост, ако би та тема била према приликама, вечерашња прилика не би била према теми. Ја можда не бих имао много доброга да кажем о нашим политичарима; међутим, од њих су можда неки вечерас овде, и дошли су да својим присуством и прилогом помогну наше тако заслужно **Коло Сестара**. Изгледало би као да сам им поставио заседу... То је моје извињење за избор једне неутралније теме. Не неутралне. Ни један лист историје није без поуке, а жена је, држим, увек актуелна.

После овог извињења допустите ми да пређем на предмет.

Вама је познато да у француској историји има један век који се назива „Великим Веком". То је век седамнаести, век Луја Четрнаестог, Декарта и Паскала, Корнеља, Расина, Молијера итд. Међутим француски историчар Мишле је једном приликом рекао: „Наш „Велики Век", — мислим осамнаести". Слушаоци су били изненађени, али је изненађењу била узрок само навика. Осамнаести је век почетак модерног доба, нашег доба. Више још но његова крупна имена из књижевности, уметности и науке чине тај век великим: његово слободоумље,

[1]) Предавање држано на матинеу Кола Сестара.

његов рационализам, преврат који је извршио на свима пољима у правцу истине и правде, против феудализма, биготерије, догматизма, у интересу разума противу слепе вере, па била та вера папистичка или комунистичка.

Но тај век је познат у историји још и по том што су у то доба људи развили највећи сјај, и уживање у животу подигли до његовог најпунијег и најакутнијег тона. С краја на крај осамнаестога века сјај трепери над Француском, као светао и ружичаст облак, — одблесак веселог, сјајно-шареног и раскошног свакодневног живота тадашњег друштва. Седамнаести век, са својим наглим узлетом у вис, захваљујући даровитости и вредноћи француског народа и његових вођа, оставио је један сувишак снаге и богатства који је осамнаестом веку омогућио широко, и уметнички све више развијено уживање тих добара.

Ја немам времена описивати вам потанко спољашњи сјај тога друштва; нешто ћемо од тога мало доцније видети. Ја ћу овде навести само две речи, од два знатна француска писца, који су своје мишљење рекли у размаку од сто година. Шатобриан; пошто је био представљен у двору 1787 г. рекао је: „Човек није ништа видео ако није видео сјај и богатство Версаља.“ Тен, после сто година описујући тај сјај и богатство тога аристократског друштва, уздахнуо је рекавши: „Волео бих да сам могао живети недељу дана у том свету.“

У том сјајном друштву средишна фигура је жена. Не краљ, не министри, не маршали и генерали, но жена. Никад женин утицај није био тако знатан и тако опсежан као у осамнаестом веку у Француској. „Жена је у осамнаестом веку“, веле два сасвим нарочита познаваоца те жене — „начело које влада, ум који управља, глас који заповеда — неминовни узрок свему, извор догађајима, душа времена, фигура према којој се све преудешава.“

То што веле браћа Гонкури, једва је претерано. Жена у то доба влада и даје тон у салону, који је њена држава; из салона, преко својих веза, она држи конце министарства, од министра до ситних чиновника; кардинал де Тансен слуша своју умну и неуморну сестру г-ђу де Тансен; војвода де Шоазел, министар спољних послова, министар рата, слуша своју сестру војвоткињу де Грамон. Код ове последње, још од пре подне, скупљају се кнежеви, највиша господа и највише госпође; сва државна политика овде је усредсређена. Тога

истога моћнога Шоазела држи госпођа де Помпадур, а обара га госпођа Ди Бари. Краља Француске држе у својим рукама и једна и друга, једна за другом; а преко краља држе целу Француску. У рукама жене су наименовања генерала, деобе добара и бенефиција. У рукама жена је судбина књижевности, успех драмских писаца, успех филозофа; књиге се пишу стилом и тоном који ће бити лако јасни и угодни жени. Поезија слави само жену, или скоро тако; а уметност, с краја на крај века, труди се да јој савије што раскошније знездо, слика је, ваје је, и плете венце око ње од цвећа у свима бојама. Никад уметност и књижевност нису биле тако потпуно посвећене жени као у Француској осамнаестога века. Да још једном наведем Гонкуре: „Идолопоклонство диже жену на свима рукама у вис... Од тамњана који пред њеним ногама пале песници диже се тај облак апотеозе, којим пролећу голубови и кроз који пада цвеће, и који је њен престо и њен олтар... Сви се надмећу у том богоштовљу, сви раде на њеној слави“.

Које су особине дале жени тај положај, и који узроци? И да ли оправдано?

Први је узрок развијен друштвени живот и друштвена цивилизација тога доба. Што човек дуже и више живи у друштву, што нарави постају углађеније, жена постаје предмет веће пажње. Њена физичка слабост не носи више са собом опасност потлачивања; на против. То је у тој мери истина да се по самој пажњи која се у некој друштвеној средини указује жени може одредити степен моралне и друштвене цивилизације те средине.

Други је узрок, и у исто време једна лепа и висока особина жене осамнаестог века, њено савршено друштвено васпитање. Друге високе људске особине налазе своју примену у сразмерно ретким приликама; ова је потребна у свима приликама у којима смо са људима; и ко је има, има са њом огромну моћ. Та особина може да се попне, где су прилике згодне и људи одарени, врло високо. Човек може у тој вештини отићи исто тако далеко као и у свима другим уметностима. Има у добром понашању уметника — талената и генија — као и у науци и у уметности.

Осамнаести век и Француска били су једно од три четири доба и једна од три четири средине у историји у којима се та вештина приближила свом врхунцу; и француска жена

је у тој вештини предњачила. Умети себе подчинити другоме, и кад је нижи од вас; умети истаћи другога; учинити му присуство на том месту пријатним; умети изазвати разговор и умети чути другога; помоћи друге да се покажу, а да не изгледате као покровитељ; умети похвалити без претеривања и бљуткости; умети одговорити на хвалу тако да је не примате и не одбијате; остати природан, па ипак сачувати свој ред, свој положај друштвени, тако да сва та љубазност остане и достојанствена и искрена — то је оно што су те жене, и поред њих и људи, умели; моралисти француски седамнаестога и осамнаестога века, Ларошфуко, Вовенарг, и толики други, пуни су правила и рефлексија о тој „вештини обзира“ и о тој „танкоћутности друштвенога духа“, који је у осамнаестом веку тако лепо и тако дубоко назван „духом друштвеног милосрђа“.

Та вештина у друштвеном понашању ишла је до најмањих ситница, до сваког покрета тела и лица. Ја жалим што немам времена да вам наведем места из књига у којима је потанко описана та ситна вештина понашања добро васпитане жене; допустите ми да вам прочитам само извод из једног места на коме војвода де Сен-Симон описује понашање Луја Четрнаестог; а ви из тога како се умео понашати човек, изведите како се умела понашати жена, после сто година вежбања. „Луи Четрнаести се кретао с неописаном љупкошћу и отменошћу; он је био природно учтив према људима, са суптилним разликама према рангу, годинама, заслузи. Његови поклони и поздрави, никад дубоки, имали су ступњеве несрављене љубазности и величанства. Био је диван кад га човек гледа како при смотрама прима различно поздраве војске. Али његово понашање према женама је било нарочито достојно — ништа сличног ни код кога другог. Никад није прошао поред жене кога било реда, а да не скине шешир; и пред собарицама које је знао као собарице. Никад му се није десило да каже нешто непријатно другима. Никад у друштву ништа неприкладно или ризиковано. До најмање ситнице, ход, став, држање, понашање, све је било одмерено, све прикладно, отмено, пуно достојанства и величине, па ипак природно“.

Тим понашањем, које је код жена било још природније, жена је освајала људе. Оно је додавало њеној лепоти; оно је додавало њеној доброти. У то доба су и ружне жене биле

лепе; то је, у осталом, много чешће случај но што већина људи зна. Госпођа де Монако није била лепа, али је имала глас врло лепе жене. Кнегиња де Поа није била лепа, и чак је мало храмала, али је, како каже један савременик, имала тако светло лице и толико духа на њему, да се „од ње само то видело“. Обе су то дуговале лепоти свога понашања, свом васпитању, изразу који те ствари дају човековом лицу. Обратно, госпођа Мазарен је имала све, само не то нешто што даје понашање, такт, цело држање, и ништа јој се није признавало; била је лепа, стасита жена: свет је немилостиво говорио да је дебела; била је свежа: свет је говорио да је свежа као „живо месо код касапина“; била је досетљива, а имала је глас смешне и глупе жене; расипала је новац, а свет је звао тврдицом.

Понашање је, као што рекох, тада додавало и доброти човековој, величини његовој. Људи с лепим понашањем, људи „из доброг друштва“, како се то каже, углађенији су и јачи од других и у души, као и у својим спољним радњама; јер треба унутра, у души и уму, знати и осећати како треба радити пре но што човек може ствар споља показати. Те мале лепе жене о којима овде говоримо и њихови лакоумни другови задржавали су то добро држање, то отмено, господско понашање, и у најтежим приликама свога живота, у болести, старости, и пред смрћу. Њихова китњаста и љубазна спољашност, тако удаљена од римске простоте и строгости, крила је под собом моралну јачину и господство римског патрицијa. Баба Жорж Сандове причала је овој последњој: „Људи у то време нису никад били стари! Старост је међу људе довела Револуција... Ако је ко имао костобољу, он је ипак устајао и ишао, и то немрштећи се... Људи су тада налазили да је боље умрети или на игранци у позоришту но у постељи, између четири свеће и неколико црних људи... Они су уживали у животу; а кад је долазио час да се пође, нико се није трудио да другоме живот огади. Последње „збогом“ мога старог мужа било је то, да ми је пожелео да дуго поживим после њега и да себи удесим што срећнији живот“. Најбогатије, најсрећније жене дочекивале су смрт хладнокрвно, с осмехом, и одлазиле су без бола, без агоније. А кад је дошла Револуција, оне су ишле мирно у затвор са својим мужевима; мирно су одговарале пред судијама Револуционарног Суда; остале су мирне кад су

их, са рукама везаним наопако, на таљигама, возили на губилиште, и задржале су на самом губилишту, до краја, до последњег часа, своје достојанство, и неусиљену мирноћу; јер „племство обвезује“ и добар тон, понашање доброга друштва тако захтева.

Трећа особина и узрок женине превласти у осамнаестом веку, био је њен дух, њена духовитост. Француски је народ најдуховитији и, могу узгред рећи, и најдаровитији народ међу народима, и такав је од како се за њега зна у историји. Француска жена је у тој особини равна француском човеку. Из разговора и речи које су забележене у књигама онога доба, види се тај живи, заоштрени дух, који се расипао у варнице, светлио и жегао покоји пут, весео, ироничан, проникљив, мислен, који пут тако деликатан да му примери, бојим се, не могу „прећи рампу“, ове рампе које одвајају позорницу од слушалаца. Амелија де Буфлер, снаха г-ђе де Буфлер, волела је јако своју свекрву, много више но своју мајку, од које је од детињства била растављена. Једном, тужећи се оштро на свога мужа, увредила је своју свекрву, и ова је опоменула да не треба тако да говори пред њом о њеном сину. Снахин одговор је био: „Мени се увек чини, да је он само ваш зет“. Нежнијег и духовитијег извињења није нико могао наћи. Другом једном приликом играла се једна тада врло омиљена друштвена игра, тако звана „игра чамаца“. Она се састојала у овоме: узимао се случај да се у чамцу налазите с двема личностима које највише волите и да се чамац потопио. Само вам је једну од тих личности било могућно спасти. И онда вам је постављено пакосно питање коју би сте спасли. У овом случају претпостављено је нарочито пакосно да су у чамцу Амелијина свекрва, коју је она толико волела, и Амелијина мати, коју је волела мање, али која је била њена мати. Амелија је одговорила: „Спасла бих своју мајку, и утопила бих се са својом свекрвом“.

Но поред оног духа француског који сви знамо, и који уме изненада да нађе онај скривени појам који од једном засветли пред очима и засени, поклопи противника, француска жена осамнаестога века имала је дух који је ишао дубље. Ватромет је само ватромет: има она друга мирна, чиста светлост, која тражи, нађе и обасја истину у стварима, много драгоценију ствар но што су светле искрице досетљивости

или танчине мисли и израза. Француска жена је умела да посматра, да тачно види, да правилно суди, у свима стварима свога опсега. Она је имала ону ретку способност гледања у себе, посматрања себе самог, која допушта да преко себе човек позна и друге. Та способност иде у најфиније и највише способности људске; допустите да то овде само кажем без доказа; ја сам о томе говорио на другом месту. Већ у седамнаестом веку, ако не код госпође де Севиње, оно код г-ђе де Лафајет, ми се сретамо са том способношћу и тим знањем. Али г-ђа де Лафајет је изузетак; док су у осамнаестом веку многе жене биле психолози и моралисти и филозофи, увек у опсегу свога искуства. Има њихових рефлексија о човеку, о друштву, о животу, чак о вештини мишљења, које би лепо стале уз сличне рефлексије Ларошфуковљеве, Лабријерове, Вовенангове, и које стоје више, или су дубље, од Русовљевих.

Четврта њена особина била је, као што се може очекивати, њена лепота. Жена сваког народа и сваког доба има свој нарочити тип лепоте. Француска жена има свој; изванредан у својим најлепшим примерцима, с распоредом црта и боја и површина на своме лицу и склопом свога „точеног“ тела, као што кажу наша браћа Хрвати, fait au tour, као што кажу Французи — који иду у најсавршеније свога рода.

Тај тип је у многоме створила на себи самој француска жена осамнаестога века; и из тога типа изишао је великим делом данашњи тип француске жене. У седамнаестом веку, Францускиња је, тако да кажем, још сувише здрава; г-ђа де Севиње је матрона с интелегентним очима, добрим изразом, али крепка, солидно извајана из тврдог мермера; милоште нема; нити је дух изнутра још успео да према себи преобрази спољашњу, тромију кору. У осамнаестом веку, од самог почетка, Ватоом, дух и душа мењају спољни облик жене, лице и тело, праве прво живљим, милијим, духовитијим и душевнијим, друго гипкијим. Дуга нега и унутрашња култура претањила је целу површину женину, црте лица, маст, боју очију, боју косе, врат и струк, који постају тањи и виткији, руке које постају мање, кожу која добија белину саксонског порцелана. По целом лицу трепери дух, као на Латуровим пастелима; око очију и усана игра осмејак, иронија, изазивање, смелост, „она“, како је говорио кнез де Лињ, „стотина хиљада ствари које се дешавају на горњем делу женског лица“.

Физичка лепота у колико се може одвојити од душевне, одржава се на истој висини. То се види на оним безбројним ликовима које су нам оставили сликари и вајари и чита се у написима из онога времена, у којима се час по налази да је гђа Н. или М. или П. била најлепша жена онога времена, да су четврту називали la Bellissima, пету „Венером“, за гђу де Пленеф говорили да је достојна „поцепати облак у Опери и појавити се из њега као богиња, а лице гђе де ла Валиер звали „небеским“. Кад се ова последња први пут појавила у Двору, војвода де Жевр узвикнуо је: „Добили смо краљицу!„

Додајте сада лепоти ове жене раскош и лепоту њеног одела, које код ње није равнодушна, спољашња ствар, но је један део ње, њена „љуска“, шарена, лепа, и сјајна, бар у веку о коме говоримо. Тако звану „дворску хаљину“ остављам на страну — пурпурни и златни брокат, посејан и извезен златним цвећем, лишћем, гранама, и зрачним сунцима; било је тих хаљина од сувога злата и тако скупих да је краљица Марија Лешчинска одбила једну зато што јој је била сувише скупа. Говорим о обичној дневној хаљини: никад женин стас, никад њено попрсје, и никад њене линије нису лепши изгледали но у овим хаљинама осамнаестог века; а боје тих хаљина су један сан, боје најчистијег и најнежнијег цвећа, или праха на цвећу: свиле и тканине бледосиве, бледољубичасте боје, голубињег врата, бресквиног цвета, турчинка, зелене јабуке, слеза, сумпора, лана, увелог листа, нарциса, у рафинираним хармонијама.

Додајте овој — другу женину љуску тога доба, кућу, „школьку“ у којој живи, њен салон; врата покривена брокатом, прозори застрти ружичастим завесама, по насликаном плафону играју аморети, по зидовима свилом застртим, између позлаћених пиластара, ређају се слике лепих жена у златним оквирима; безбројна висока огледала свуда унаоколо спуштају се до пода, и у њима се огледа и одбија хиљада пламенова, од свећњака који се извијају као златне гране из зидова, и од полиелеја који висе одозго; и огледа се све то шаренило лепих жена и њихових „каваљера“ у шареним свиленим капутима, искићеним златом, чипкама и тракама од главе до пете. Раскош је потребна за лепоту; новац је потребан да се однегује господство којег било рода или врсте и да се уживање попне до последње, напрегнуте мере.

Жена је тада била богата — не питамо овде откуд је новац узиман — и била је у могућности да попне то уживање, претварајући цео живот у непрекидну забаву, до те највише мере. Никад свет није бацао новац нити је био тако утонуо у забаву и уживање као тада. С краја на крај године, дан по дан, из дана у ноћ, из ноћи у дан, то су биле гозбе, састанци, свечаности, балови, концерти, балети, позоришне и оперске представе — *све код сопствене куће;* или излети у замке и паркове у пољу, с илуминацијама, ватрометом, вожњама по води, са свирком, цео дан, целу ноћ, до зоре — по цену огромних трошкова. Код војводе од Шоазела и његове дивне војвоткиње, „најнежније духовите жене свога доба“, око девет и три четврти у вече, улазио је најстојник њеног дома, ценио од ока број присутних гостију, и наређивао да се сто постави за педесет, шесдесет или осамдесет особа; и тако пет пута недељно. У замку Шамбор маршал де Сакс држао је *сваки дан* два постављена стола, за шездесет, и осамдесет особа. У безмало краљевској палати Роана, наследника владика штразбуршких у Саверну, има постеља за седам стотина гостију, и сваки дан двадесет до тридесет најпријатнијих жена из провинције, често из Версаља и Париза, гостују код кардинала; у кухињи је све посуђе од масивног сребра. Не гледа се шта ће стати дочек; гроф д'Артоа, брат Луја Шеснаестог, позвао је краљицу на забаву у своју вилу Багателу у Булоњској Шуми, незадовољан с вилом и намештајем, он нареди да се вила поруши, поново сазида и изнова намести за месец дана; девет стотина раденика ради на њој и дању и ноћу и ствара онај неимарски адиђар који се и данас види у Булоњској Шуми. Другом једном приликом, кнез де Конти чуо је од једне госпође како би она волела имати миниатуру своје канарине у прстену; он се одмах понуди; она пристане, али под изричним условом да миниатура буде сасвим проста и без диаманата. Доиста, миниатура коју јој је Конти послао имала је само златан прстен унаоколо; али је миниатуру покривао место стакла велики истањен диамант. Г-ђа де Б. врати диамант; Конти га да истуцати и прахом од њега поспе писмо које је том приликом писао г-ђи де Б.

Све за жену; за духовиту и лепу жену која је над тим друштвом владала поменутим особинама, и још једном, коју ћу сад поменути. Она је љубазности које су јој указиване

награђивала. Ја овде додирујем врло деликатан предмет, али у овој слици жене осамнаестога века он се не може обићи. Сва књижевна, и добар део уметничких дела из тога доба, и све књиге које су о осамнаестом веку писане говоре о љубави, о начину како се у то доба волело. То је једно од посебних и значајних обележја тога доба; чак данашња, демократска Француска говори још непрестано с благошћу и разнежено о „галантерији“ осамнаестога века.

Љубав је у друштву о коме говоримо била много слободна. Породица је једва постојала. Бракови су састављани ради продужења имена. После тога је свако био слободан. Богатство, нерад, жеђ и трка за уживањем, која је последица нерада, узроци су таквом схватању и понашању. Цео је живот био упућен тим правцем. Муж и жена живе одвојено; раздваја их богатство њихових палата са засебним одељењима, раздваја их друштво са његовим вечитим забавама, на којима се муж и жена морају једно према другом понашати „као учтиви странци“, — раздваја их мужевљева служба, која мужа годинама држи у провинцији као намесника, или у логорима, за време честих и дугих ратова. „Они се никад нису виђали“, вели један посматрач, „никад их човек није сретао у истим колима, никад у истој кући“. С друге стране, развијен друштвени живот, доколица, метали су људе и жене у непрекидан додир. Млада жена примала је младиће својих година, била је слободна ићи сама у оперу, праћена само својом собарицом, што је било горе но да је ишла сасвим сама; била је слободна у својим разговорима, који нису могли увек тећи о суптилним психолошким или моралним теоријама о човековој души. Ако су жене остајале саме, у свом ужем друштву, у доколици — „У доколици влада зао дух“, вели Шилер; — у нераду — „У нераду је почетак свих порока“, веле пословице свих народа, — у тој доколици и нераду, оне су такође долазиле на тему која им је била најприроднија, и говориле су, и договарале се, и наговарале, у истом правцу. Говорило се о љубави, о незгодама брака (које су стварне), и полако су се стварали нови морални погледи, градио нов морал, који је, постепено, цело друштво примило. Што је у ранија времена изгледало као тежак грех, почело се сматрати као грешчица, као ситница без значаја, Војвода де.... жалио се једнога дана својој ташти на неверство женино. „Слушајте господине“,

одговорила му је таштa с највећом хладнокрвношћу, ви придајете сувише важности ситним стварима“. У Мармонтеловим *Моралним причама* једна госпођа овако говори: „Људи причају о старом добром времену. У то време, неверство је палило пожар у кући; људи су затварали, тукли своје жене. Ако се муж послужио слободом коју је себи задржао, његовој тужној и верној половини остајало је да гута нанесену јој тешку увреду и да јечи затворена у својој кући као на дну мрачне тамнице. Ако је хтела да пође стопама свога неверног мужа, она је то могла чинити само по цену страховитих опасности. Тицало се, ништа мање, но живота, и за њу и за њеног љубавника... Тако ми части, ја не могу да разумем како је свет имао у опште храбрости да улази у брак. Брачне везе су биле вериге. Данас, погледајте како попуштање, слобода, мир, владају у крилу породице. Ако се муж и жена воле, у добри час! — они живе заједно, срећни су. Ако престану волети једно друго, они, као поштени и васпитани људи, кажу то једно другом, и врате једно другом задату реч верности. Они престану бити љубавници, и постају пријатељи. Ето то ја називам наравима друштвеним, наравима питомим“.

Ми те нарави можемо ценити са два становишта. Ми у последњем наводу из Мармонтелове приче можемо наћи мисли које заступају многи врло честити и високо образовани социалисти, — истина на друкчијој друштвеној основи; а можемо горњи навод сматрати као врхунац цинизма; доиста, свак ће, у данашњем облику друштва, лако осетити софизме који се крију у наведеним речима. Али ја овде не моралишем, но сликам; сликам тадашњу жену и њене карактерне црте у тадашњем друштву, и показујем како је то друштво било нагнуло чашу уживања тако како би је могло до краја испити. Жена је била рекла „збогом“ својим редовним дужностима, и заменила их је једном једином: уживањем. „Њена једина дужност“, као што веле Гонкури, „била је да у друштву представља слику задовољства и уживања, да ту слику изнесе пред свакога и сваком је поклони“. Она је тај идеал остварила као што никад није био остварен. „Ако су на тај начин губиле добре нарави друштво је добијало бескрајно много“, вели у својим Мемоарима један савременик, Г. де Безанвал Ослобођено рада за насушни хлеб, ослобођено сваке стеге и сметње, то друштво, богато, привелегисано у свима правцима,

уметнички одгајено, служено свима уметностима — остварило је summum чулног задовољства, среће и уживања које човек може имати на овој земљи. Оно је било само доследно кад је свим осталим земаљским задовољствима додало највећу љубав.

Један сјајан вихор, вртлог, облак, како хоћете да га назовете; један рој „златних осица — тако је те људе Тен називао — „златних осица“, које проводе дане на сунцу, у забави, сишући сласт са шареног цвећа, — у природној и уметничкој средини од које се блиставија тешко може замислити, — такво је било то друштво, у коме је Француска жена 18. века била стожер око кога се све окреће. О томе друштву је Талран рекао и могао рећи ону своју чувену реч: „Ко није живео пре 1789., тај не познаје сласт живота!“

* * *

Али ми можемо рећи: Како ко! Како ко за кога! Преврћући листове историје, ја сам до сада читао само десну страну, страну примања, као у трговачким књигама. Кад погледам леву страну, дуговања, ја видим, испод овог сјаја, само мрак, зиму, глад, и најцрњу беду. Равно сто година пре Великог Преврата, још 26 година пре смрти Луја Четрнајестог, 1689. Лабријер пише: „Ко изиђе у поље, он може видети неке дивље животиње, мужјаке и женке, расејане на све стране, црне, модре, прегореле од сунца, везане за земљу коју ију и преврћу с несавладљивом истрајношћу. Њихов глас изгледа артикулисан, и кад се исправе на ноге оне открију људско лице; и доиста то су људи. Ноћу се повлаче у своје јазбине, где живе од црна хлеба, воде и корења. Они уштеђују другим људима муку да сеју, ору и жању за свој живот, и тако заслужују да не остану без тога хлеба који су они посејали“. Али они ипак остају без њега, и умиру од глади у гомилама. У самом почетку осамнаестога века, 1715. шест милиона — трећина становништва тадашње Француске — било је пропало од беде и глади. Војвода де Сен-Симон бележи да у плодној Нормандији „људи живе од траве“. Владика у Клермон-Ферану пише властима да „народ живи у ужасној беди, без постеља, без намештаја“. Владика у Шартру извештава краља да у његовој области, „људи једу траву као овце и црквају као муве“. Војвода Орлеански, у краљевском већу

мење на сто пред краља једну грудву, и каже: „Сире, ето каквим се хлебом хране ваши поданици“. Они који од некуд имају постеље, пале их да се огреју. Села се расељавају; људи се више не жене; кад их наговарају да се жене, младићи одговарају: „Нашто рађати несрећнике као што смо ми?“ Девојке тако исто. Има ли још девојака и младих жена? Има их тамо горе, у оном сјају; овде нема. Енглез Јунг који је тада пропутовао Француску, прича како је срео у Шампањи, једну сељанку, погрбљену, збрчкану, баш доста изблиза изгледало је као да јој је шесдесет до седамдесет година; било јој је двадесет и осам.

Је ли имала француска аристократска жена права да живи оним златним животом?

Али да видимо како су се ствари развијале.

Разуме се, људи од срца, или само смотрени људи, опажали су и увиђали зло, и привлачили пажњу онима горе на стање које влада у земљи; али, ови су сувише далеко, збуњени око својих забава и уживања, и не чују. Зло, међутим, као свако зло које се не поправља, расте.. Побуне због глади су учестале. Њих — по обичају — угушују војском. Као да пушчана зрна могу нахранити гладан свет и стрељати незадовољство као што убију незадовољног човека! Незадовољство никад нико није могао стрељати. Оно је хидра којој за сваку одсечену главу нарасту две, сто, хиљаду. Незадовољство се може уклонити само на један једини начин: кад се уклоне *узроци* незадовољства.

Уз незадовољство рађају се свесне мисли о неправди о рђавом поретку, о могућем бољем стању. Рађа се слободоумље. Људи који управљају народима не знају да се тако звано „слободоумље“ не би никад родило међу људима да га саме владе не пробуде, не изазову. У извесним народима, или бар у извесним добима у којима владе управљају на добро народа, „слободоумље“ не постоји, јер не постоји ни потреба за њега. Слободоумље је горе; зато га нема доле.

У Француској, у то време не само тако звана „странка филозофа“, но постепено цео народ постаје слободоуман, пун нових тежња и чежња. Најзад долази Русо, који свима тим тежњама даје речит, за оно време заносан израз; и, цела друга половина осамнаестог века је Русовљева, као да је он Краљ Француске, а не Луи петнаести и Луи шесна-

ести. Талас осећања он је претворио у плиму; овој није ништа могло одолети.

Сад се почиње тражити и радити све што је противно дотадашњем: тражи се слобода, једнакост, и братсгво, сентименталност место душевне сувоте, љубав место „галантерије“, природа место извештачене културе, поља, ливаде, место замкова и салона, озбиљност место фриволне забаве.

С осталима се и жене мењају. Не видим, на жалост, да да то чине из сопствених побуда, из побуда сопственога разума, самониклог осећања; оне иду за другима, и мењају се нарочито зато што су се и саме исцрпле, што су до краја, до дрождина, испиле чашу задовољства. Испод сваке трке за уживањем крије се, дубље доле, *досада*, *празнина,* и то с почетка као узрок, затим као последица. Што више уживања, то се на дну отвара све већа празнина. Од уживања се човек више умори но од рада, и само после рада може уживање бити одмор и право задовољство. У препискама, мемоарима, исповестима тадашњих жена, чује се свуда, као тужан и горак припев, та реч: *досада!* Г-ђа ди Дефан иде дотле да „завиди дрвећу, јер оно не зна, за досаду“. Зато се после љутог и оштрог уживања тражи увек још љуће и оштрије, — све јачи надражаји. Једна од најдуховитијих жена тога доба, Г-ца де Леспинас, вели у својом Писмима: „Кад бих се однекуд могла смирити, тек онда бих се осетила на мукама!“

К томе долази порушено здравље. Вечито представљати, држати живце у вечитом напону, посматрати своје понашање, бити на висини духовитога разговора, троши снагу више но ваљање клада, а не даје као ово, у накнаду, чисту крв и физичку снагу. Извештачен живот, ноћни живот, зачињена кухиња, вештачки надражаји: кава, чај, чоколаде, слатке ракије; злоупотреба мириса; белило и руменило, — воде за собом, као поворку, покварене желуце, главобољу, ломност, живчане кризе, запаљене очи, несаницу. Све жене тада пате од несанице; Г-ђа ди Дефан тражи од тада разглашеног лекара Пома да јој врати сан — као Магбет!

То су побуде које их враћају правом путу. Оне сад, с истом неумереношћу као и пре у једном правцу, враћају пару у назад, у противном правцу: мењају тоалету, одбацују „шлепове“, „обруче“, високе потпетице, високо подигнуте

огромне косе, покривају груди, закопчавају до грла дотле вечно деколтоване хаљине, престају белити се и руменити се, клече пред лекарима као што су пре клечале пред модистима. Сад се бацају на науку, на природне науке, читају трактате физике и хемије, сликају се, не више као нимфе или богиње међу облацима на Олимпу, но у својој лабораторији; похађају предавања из анатомије, хирургије, сецирања, сецирају и саме; — маркиза де Воаје прати промене хима и хила у цревима, а грофица де Коањи, млада жена од осамнаест година, кад је полазила на пут, носила је у сандуку за својим колима један леш за сецирање, „као што би други понео књигу за читање“.

Пређе природа за њих није ни постојала. Једна госпођа је говорила „да су лепи сунчани дани само за народ, за пук.“ Друга једна, која је имала један посећен салон, није четрдесет година изишла из своје куће. Њихово право сунце су биле свеће, а небо плафон са својим сликама“. Сад је мода да се иде у поље на село. Жена постаје „folle du champêtre“, „луда за пољем и свачим што је пољско“. Марија Антоанета зида Мали Трианон, подиже мајур око њега, и надгледа га у сламњем шеширу, у белој памучној хаљини, са марамом од газе око врата. А г-ђица Флипон, доцнија г-ђа Ролан, отвара прозор на својој кући на кеу *de l' Horloge*, и пева праву химну сунцу на заходу. — Пређе мајка једва да је виђала своје дете; сетите се мајке Амелије де Буфлер коју смо горе поменули. Друге мајке су децу звале „малим досадама“; говориле су, како један савременик пише: „Да сама храним дете! Лепо занимање, лепа забава! Ја волим ноћу мирно да спавам, а дању примам посете или их чиним другоме“... Сад иду и у Оперу с одојчетом, и хране га на представи.

Место пређашње сувоте сад влада, плави, бесни осећање. Сад жене траже љубав, чисту, платонску, сентименталну. Хоће сету, хоће доброту, милосрђе, братство с најудаљенијим народима. Све је суза, уздах, верност. Г-ђа де Бло носи о врату миниатуру са фасадом цркве у којој је њен брат сахрањен, а војвоткиња де Шартр, у свом тако званом *пуфу* — високо очешљаној коси за свечане прилике — има, у доњем делу, израђену жену у наслоњачи с одојчетом на крилу, а свуда унаоколо испреплетане праменове коса целога свога рода: свога мужа, свога оца, свога свекра, војводе де Шартр, војводе де Паптиевр, и војводе Орлеанског! Сад се више не цене

пикантне лепоте, но дирљиве. Г-ђа де Гург је лепа у својим уморним, малаксалим позама; њен каваљер де Жокур има црне очи у бледом лицу, косу непопрашену, и носи надимак „Месечина“. Плакати, то је сад највеће задовољство. На представи Дидровљевог „Оца породице“ жене не скидају мараме с очију; неке падају у несвест. Треба бити тронут, дирнут, ганут, увек, у свакој прилици. Кад је г-ђа де Франкељ први пут видела Русоа, она се заплакала. Тако је и за Волтера био обичај да жене. нарочито младе, кад га виде, побледе, да му полете у наручја, да муцају, да плачу. Разнеженост, саучешће према свему и свачему, то је дневна заповест. Војвоткиња де Буљон излази кришом у јутру, и раздаје милостињу сиротињи по таванима. Дофина, доцнија Краљица Марија Антонета, скаче из кола да помогне рањеном постиљону. Краљ и његов брат гроф д'Артоа помажу једном рабацији да извуче кола која су запала у блато.

Доцкан! „Не помаже трчати, треба поћи на време“, вели један Лафонтенов стих пун мудрости. Све те промене у противном правцу, све ово уозбиљавање, да га тако назовем, било је плитко, површно, лажно. Не може се човек променити преко ноћ, ни стећи за један дан врлине које му недостају. То се друштво било расцветало у дотле невиђену шарену и сјајну цваст, и створило је, уметнички говорећи, једно узорито дело; али човек не живи само од уметности, и кућа није сва у фасади. Има човек у животу и друге дужности, не само ту да од себе начини уметничко дело, још мање ту да од себе начини машину за уживање своје и туђе. У осамнаестом веку, високо и богато друштво те остале дужности било је потпуно заборавило. Иза сјајне фасаде зидови су пуцали целом дужином својом, од врха до дна. Небрига, нерад, пажња усредсређена само на уживање, саможивост која све вуче себи, и поврх свега несхватање да је један народ организам у коме сваки орган, сваки део зависи од свих других, и да на крају крајева никоме не може бити добро ако није свима добро, пољуљали су државну и друштвену зграду из темеља. У осамнаестом веку аристократија је престала бити аристократија, и постала је опасан паразит.

К томе су и француском народу уопште недостајале извесне особине које у таквим приликама могу да зауставе зло и васпоставе поремећену равнотежу. Једна врло умна госпођа тога

доба, Г-ђа де Графињи, рекла је за Французе, да су они постали у тренутку кад је Творац од четири основна елемента, ватре, ваздуха, воде, и земље, — био створио тек прва два: ватру и ваздух; тако да су свега та два елемента ушла у њихов састав. Француз је лак и ватрен. Он је заузет сам собом; гори за свој рачун; и не остаје му ни сувишног интереса ни сувишне снаге да озбиљно обраћа пажњу на другога и на друго. Он с тога не стигне да уради ствари на време; за то му је Лафонтен, као што смо горе чули, рекао: *Rien ne sert de courir, il faut partir à point.* Он после у најбржем темпу и врло радикално сврши са стварима; али у почетку он ствари пушта да теку, и прави досетке онде где би Енглез и Немац засукали рукаве и прегли на поправљање. Изгубљене судбоносне битке, неред у држави, страшне финансије, неправедне порезе, државни удари, он се с почетка за све то свети само сатиричним песмама и досеткама. После указа опата Тереа, министра финансија, који је банкротски свео државну ренту на пола, Француз не предузима ништа; но те вечери, у позоришту, како су гледаоци седели јако стешњени, један од њих је довикнуо: „Камо нашег доброг опата Тереа да нас овде сведе на пола!“ На то су се сви смејали, пљескали, „и сутра дан је Париз био утешен за државно банкротство“. Нико, на годину дана пред Револуцију, нико 1789 године, није у Француској веровао да ће Револуција доћи и успети!

Француска жена осамнаестога века такође је била начињена само од ватре и ваздуха.

Тако се то сјајно друштво, које је сјало као злато сто година, одједном угасило, као они жарки заласци сунца у тропима, нагли, кратки, после којих одмах долази дубока ноћ, без сутона. Мени се још ово аристократско друштво и његова судбина често јављају у овој слици: на великој широкој реци, на каквој Ниагари, плови дивна, дивно окићена и осветљена лађа; лампиони, свирка, песма, игра, весеље, богато, свечано друштво, које је изгубило осећање за место где се налази, за време које лети, за опасности које се на хоризонту помаљају; капетан, крманош, други часници, сви су напустили своја места, и придружили се весељу. Нико не види брзаке, који наговештавају, па после јасно показују да се лађа приближује огромном водопаду, провалији; и онда одједном, лађа и људи

на њој стрмоглаве се у понор. Светлости су се погасиле, свирка се ућутала, чује се језиво крхање, и за један тренутак — последњи и ужасан — људи и жене су постали свесни свога положаја, али без могућности спасења. Остало им је било још једино да лепо умру. Они су, и људи и жене, то и учинили.

Али пошто им одамо то признање, нарочито женама, треба утврдити одговорности. Немојте мислити да француска жена није крива за овај крај. Ја не велим да је она једини кривац: то би било апсурдно. Ја мислим о људима и женама оно што је о њима казала она језична и умна оштроконђа из народа, г-ђа Пајзер, у роману Адам Бид од Џорџа Елиота, која вели: „Ја не спорим да су жене луде; Бог их је такве створио да буду као људи“. Али што мислим, то је да су кривице жена у развоју историјских догађаја много веће но што се обично претпоставља. Жена хоће данас да је равна човеку: она је то већ одавна. Она је можда јача од њега. Природа је хтела да се људи удварају женама, да око њих облећу, да их просе, као на игранци. Тако је пре брака, и човек је срећан да чини по вољи жениној. У браку, жена опет остаје јача. Њена је вољa јача, њене су *жеље* јаче од човекових, а отуда је она *истрајнија* и *безобзирнија* у својим жељама; а то носи са собом врло велику снагу. Даље, баш зато што је њен круг обично ужи, она је не само моћнија у том кругу, но је и њено знање у том кругу оштрије и потпуније. Она посматра човека хладно, без икаквих илузија, и она човека познаје боље но што човек познаје њу. То је такође велика снага. Жена је најзад врло практично створење, и њен практични дух победиће увек нешто занесено у човековој природи, неке тежње ван уског свакодневног круга, нешто теоријско, нешто идеалистичко. Жена, кад теорише, чини то у практичном циљу, и кад идеалише, чини то реалистички. Све те особине дају јој у животу неоспорну надмоћност над човеком. Жене добрим делом владају светом. Да је француска жена друкчије хтела, француски човек би друкчије радио. Да је она своје жеље управила другим правцем, и правац би француске историје био делом друкчији. У осамнаестом веку све ово што смо сад о жени рекли важило је још више но у другим епохама, јер је у том веку жена била још моћнија но у друга доба.

Могу ли све ово везати за наше прилике? И код нас данас ствари нису у реду. И ту се ствари могу изменити на боље само ако и жена помогне. Жене су и бројем равне човеку. Кад жене остану по страни, значи да половина становништва не учествује у дужностима које треба да су дужности свију.

Наша жена не уступа ни једној, ни у физичким, ни у моралним, ни у интелектуалним особинама. Она не расте у средини која би јој допустила да се развије, углади и ојача морално и интелектуално по својој заслузи. Али је она од добре иловаче, од племенитог метала, равна тиме свакој другој. У рату, — и оне које су остале у земљи, и оне које су биле на страни, вршиле су мушки своју дужност, с јуначким родољубљем.

Оно што знам о хрватској и словеначкој жени допушта ми рећи да и оне — свака са својим посебним особинама — стоје на истој висини.

Ако жена наше земље буде хтела оно што треба да хоће, оно што ће бити добро за све, а не само за њу и за њеног мужа, онда ће несебични и родољубиви људи наше земље наћи у жени моћнога помагача, који им је досада сувише често недостајао. Жене, са својом практичном памећу, кад се заинтересују за политику а престану интересовати се за политичаре — осећају врло добро шта је земљи потребно Пре извесног времена једна наша госпођа рекла ми је ове речи: „Данас је у нашој држави штедња најпотребнија. Али мудра штедња. Није онај најбоље уштедео који је најмање потрошио, но онај који је новац најкорисније употребио. Штедети на народном здрављу и на просвети није штедња, но грех“. То је скоро од речи до речи оно што је пре годину и по дана рекла опет једна жена, г-ђа Винтрингалм, у свом првом говору у енглеском Парламенту. Као практична Енглескиња, она је на месту где словенска жена говори о „греху“ — рекла језиком финансија: „Најбоље уложен капитал, који доноси највећи интерес, то је капитал уложен у народно здравље и народно васпитање“.

Ја из овог примера нећу да извучем више но што он значи; тек то стоји да су ове две жене рекле што далековида политика може најмудрије рећи.

А како говоре о просвети и народном здрављу наши

државници и политичари? То је познато. Од постања наше нове државе, о просвети је говорио један једини — данашњи министар просвете, Г. Трифуновић; а о народном здрављу ниједан.[1]

Али ја сам рекао да нећу говорити о политици. Ја сам хтео само да кажем да жена има велики део одговорности у историји свога народа, и да треба да буде свесна те чињенице. Да је француска жена осамнаестога века хтела, могла је; ако наша жена двадесетога века буде хтела, моћи ће. Ми смо горе видели колика је и у чему лежи женина моћ. Што жена хоће, то увек буде. Не треба заборавити француску пословицу, која каже: „Што жена хоће, и Бог хоће“.

Богдан Поповић.

СПРЕМАЊЕ ЖЕНЕ ЗА ДОМАЋИЦУ У ВАРОШИ И У СЕЛУ [2]

Чини ми се да рушим препону која не постоји, толико је невероватно да жене скупљене на конгресу као што је овај нису већ дошле, својим личним посматрањем, а нарочито личним искуством, до убеђења да је потребно спремање за важну и сложену дужност домаћице. Предмет вреди да се на њему задржимо.

Дужност домаћице је, рекосмо важна и сложена. Да је важна очигледно је; да је сложена, схвата се кад се утврди колико разних знања тражи ова дужност. Доиста, потребно је да домаћица има барем појма о разним занатима, о неколиким наукама, и да има нарочите особине. Занати: куварица, собарица, кројачица, шваља, праља, пеглерка, болничарка; каткад, осим тога, вртарка и млекарица, ако је на селу. Науке: домаћа економија, хигијена, педагогија, физика, органска хемија. Нарочите особине: активност, уредност, предострожност, штедљивост, пажљивост. То набрајање сведено

---

[1] Правде ради, морам додати да сам пре два три дана, кад је ово предавање већ било састављено, прочитао у новинама да је Министарство Народног Здравља обећало прегнути на посао.

[2] Предавање одржано на II Народном Швајцарском Конгресу за Интересе Жена.

пак на најпотребније, мало нас плаши; али показујући величину и тешкоћу дужности, оно даје да се осети у толико живље потреба спремања за домаће радове.

Утврдили смо да је ово спремање било дуго времена једино подручје породице. Додајмо, да тај начин рада остаје најбољи, и да има срећом још много мајки способних да даду својим ћеркама то нарочито васпитање. Али у највише случајева, оно није довољно; због тога је постала потребна сарадња школе и породице. Школа треба да допуни теоријским појмовима и практичним вежбањем прво домаће и битно породично васпитање које даје мајка; да замени чак каткад потпуно то прво васпитање у породици у којој мајка не може, неће или не зна да га дâ. Не може: то је случај за жену која је позвана да зарађује свој живот изван куће; она је приморана да оставља један део свога домаћега посла другима. Неће: има светских мајки којима домаћи послови изгледају страшни; и друге које не подносе да се крочи у домен који оне сматрају као њихово сопствено добро. Не зна: све жене нису подједнако способне да поуче јасно и методички о оном што оне саме практикују, можда на изврстан начин; а друге у ствари не знају. Школа је, дакле, неопходно помоћно средство у спремању већине будућих домаћица. То вреди како за варош тако и за село. Међутим некадашње навике много мање су промењене на селу. Девојка наилази тамо на исте дужности, на иста занимања на која је и њена мати наилазила. Али ту се јавља друга опасност, опасност укорењене навике; продужава се радо оно што се и како се увек радило. Тамо школа, под удешеним обликом, има да донесе са новим методама тачне истине које даје наука, разумне савете које овлашћује искуство; још једном видимо у њој неопходну сарадницу породице.

Друго питање које треба да претресемо јесте: које је најзгодније доба за спремање које нас занима. Ово питање је тако присно везано за питање метода да ћемо их заједно претрести.

Спремање будуће домаћице треба да почне у породици што је могуће пре. Свака девојчица, и свако чак мало женско дете, упознаје се код куће са многим ситним домаћим пословима, и ту стиче у исто време извесне добре навике, драгоцена зрна која са љубављу морају бити засејана и негована од мајке или оне која је замењује, ма да ће та зрна много

доцније цветати и донети плод. Колико прекрасних сличица можемо да начинимо о том почетку мале домаћице Али час правог спремања жене није још ту, и ми морамо доћи до потпунога, коначног стварања домаћице. Напоменимо само да је изврсно, с обзиром на будућност, да се дете научи да учествује као помоћ у домаћим радовима. То суделовање које се од ње тражи чини за њу практичну основу, на којој се ускоро, већ у основној школи, подиже теориски део у лекцијама хигијене, антиалкохолизма, домаће економије. Пошто је основна настава обавезна, све наше девојчице добијају у последњим годинама основне школе, основне појмове о ономе што ће бити знање домаћице. И то је добро. Ми смо, међутим, више пута констатовали да ученица од 12 до 15 година нема за ове лекције интересовања док су оне теориске; али кад се у истим разредима, тим лекцијама дода неколико домаћичких вежбања, то се одушевљење одмах буди, девојчица се осећа на свом правом земљишту, њен рад се појачава и резултати показују надмоћност те методе над сваком другом. Та опаска више пута поновљена изазвала је стварање нарочитих установа за домаћичку наставу, наставу у којој практика и теорија иду упоредо. Од тада је почела да се попуњава празнина која је за жаљење у васпитању наше женске младежи, и настављ се развиће домаћичке културе како на селу тако у вароши. Али дело ће бити потпуно тек кад ова настава постане обавезна у свима нашим школама и нарочито за девојке од 16—20 год.

Ево шта имамо ми данас у Швајцарској. Школе стриктно домаћичке, званичне или приватне; друге, у већем броју, у којима је домаћичка настава накалемљена на класичан или професионалан програм; разни домаћички курсеви дужег или краћег трајања; покретни курсеви који чине велике услуге селу; најзад установе које ми зовемо случајним, и које избијају непредвиђено, као домаћички курс који су жене у Сан-Галу организовале за раднице које су сад без посла, установа изврсна чијем примеру треба следовати.

Нарочите временске и месне прилике (средина, земаљска индустрија, развиће опште наставе, и т. д.) руководе нас у избору између разних установа које смо именовали.

Користи, добробит те домаћичке наставе заслужују да их расмотримо за неколико тренутака. Не само да она спрема у разној мери младу девојку за разне послове који је чекају

на домаћем огњишту, већ она чини више: она је средство за зближење школе и породице и један од најкориснијих покретача у борби противу злоупотребе алкохола. Та настава има друштвени значај који морамо укратко да испитамо.

Домаћичку школу мајке више цене и боље разумеју него обичну школу. Оне се о њој интересују; оно што њихове кћери тамо раде и уче, и чиме се кућа каткад непосредно користи, привлачи их толико да често лекције и савете који се дају ученици примењује мајка; услед тога, утицај школе се појачава и продужава изван ње, и развијају се тешње користи и заједнички интереси, које потпомажу ту присну сарадњу коју ми желимо између школе и породице.

У борби противу алкохола, утврђено је да је умереност имала највећег напретка, и дејствовала најтрајније, у земљама у којима се борба водила најенергичније у основној школи, у домаћичкој школи. То се лако објашњава: организам који прима храну у довољној количини не тражи вештачко средство за дражење, како изгледа многима алкохол. Ако је жена довољно вешта у кујни да спреми ту добру храну, трошећи сразмерно мало, цела породица осетиће због тога добро дејство; ако она с друге стране буде знала да кућу учини пријатном одржавајући ред и склад у њој, човек ће се ту боље осећати него на другом месту, и кабарет га неће рачунати у своје верне. Домаћичка настава спремила је дакле добро жену за њену улогу супруге и мајке.

Видели смо мало час шта је учињено у Швајцарској за ту наставу. То је много; па ипак није довољно. Ево зашто. У кантонима у којима је она обавезна, она је део — врло мали део — основне или допунске наставе. У установама те врсте, девојчица је још сувише млада и време које се посвећује домаћим радовима сувише ограничено, осим за шивење, да би плодови тих предавања били оно што би се желело да буду. У осталом, где обавеза не постоји ни у ком степену, највећи део женске младежи измиче настави на коју она није приморана по закону; тако, да између 16 и 20 година, т. ј. у добу најзгоднијем за ту нарочиту културу, она не налази свуда установе способне да развију у њој знање и особине потребне за њен будући позив. Томе има само један лек: створити потпуну домаћичку наставу за младе девојке тога доба и учинити ту наставу обавезном онако исто као што је обавезна војна

служба за младе људе који достигну своју пунолетност. Није потребно доказивати овде те користи које би дала ова установа. Имамо права да очекујемо да ће се она пре или после појавити. Али ће она требати времена и подићи ће многе дискусије.

У осталом, савети и упутства нису потребни само младим девојкама. Многе удате жене, чак многе мајке осећају шта им недостаје за потпуно извршење њихове велике задаће. Оне су дуго веровале да познају тај посао и констатују сувише доцкан недовољност своје припреме. Оне би извесно биле срећне и благодарне да нађу, на домашају нарочиту наставу о одржавању куће, о храњивој и у исто време економичној кујни, о општој хигијени и о неговању деце. Састанци мајки којима председава искусна домаћица, домаћички курсеви увече или у недељу ујутру за одрасле имали су већ на неколико места охрабрујућег успеха. То је благодет која треба да се уопшти и лепо поље за неговање приватне иницијативе и друштава која имају у своме програму побољшање судбине жене у свима доменима.

Да завршимо. Прешли смо са будућом домаћицом све степене школе и пратили смо је свуда где јој је дата настава коју тражи њена задаћа жене. Ево је сад спремном. Она је постала одавно драгоцена помоћница, можда замењеница своје мајке; она ће са своје стране основати огњиште, имати одговорност о својој кући; она жели да постане добра мајка породице. То је природно. То је у реду.

Али у својој срећи, можда она не зна, заборавља, да има поред ње жена које пате, малишана који гладују, старих напуштених, кафана у којима се опија, ћумеза у којима човек затупљује? Не. О тим невољама, о тим друштвеним ранама упознала ју је и школа и породица. У школи, настава против алкохола улила јој је спасоносан страх и обавестила је о трагичним последицама које повлачи несрећа злоупотребе алкохола, која се тако тешко искорењује. У кући, њена мајка, са нежношћу и потребним тактом, упозорава је на опасности од трговине белим робљем и упознаје је са бесрамношћу јавних кућа. Али ево где на сцену долази велики васпитач: живот. Сам живот, непосредан додир са стварношћу, врећање чисте душе која наилази на мане у разним облицима, даће на знање младој жени да поред и изнад њене непосредне и личне дужности постоји за њу и једна социјална дужност,

мисија највеће важности коју треба да изврши. Али она ће то стварно разумети тек ако васпитање које је она примила од својих родитеља и својих учитеља буде од оне више каквоће која развија истовремено способности духа и моћи срца, која помаже добре снаге за господарење над нижим инстинктима. У овом случају, живот, додир са стварношћу изазваће из женскога срца јаку жељу да се притекне у помоћ патњи другога, да се обришу сузе и превију ране. Она ће, заиста, видети зло у свету; али далеко од тога да се преда томе као некој фаталној ствари, она ће томе злу тражити лека. Она ће схватити тада да је врло често оно плод незнања, и да према томе она, која то зна треба своје знање да искористи да помогне ту беду, да лечи ране, да уноси светлости у сав тај мрак.

Она ће са одушевљењем младости да употреби један део свога времена, своје снаге и свога срца у служби других и остариће на тај начин виши циљ њенога васпитања. Чинећи то, она неће лишити своју породицу њенога праведнога дела, јер љубав удесетостручује снаге стављене у њену службу; она ће у толико више волети своје у колико буде била творитељка среће за друге.

С француског **Вера Јовановић.** **Христина Шампири.**

ГОСПОЂА КИРИ ЧЛАН АКАДЕМИЈЕ МЕДИЦИНЕ

Гђа Кири је изабрана за члана Академије Медицине у секцији почасних чланова, као што је одмах по победи био изабран Клемансо, т. ј. без претходне кандидације. Сами чланови Академије спонтано су истакли њено име. Тридесет и пет чланова су потписали ову изјаву: „Потписани чланови су мишљења да би академији била част да изабере за почасног члана г-ђу Кири у знак захвалности за учешће које је она узела у проналаску радијума — за нов начин лечења, киритерапије“. Отуда је поникао избор од 7 фебруара ове године.[1]

Научно и медицинско дело г-ђе Кири тако је велико, тако лепо да је довољно изложити га на врло прост начин и у крупним цртама да би му се могли дивити и они који га не

[1] Г-ђа Кири изабрана је за члана Академије Медицине у Паризу 1922.

знају или који га врло слабо знају. Али, да бисмо схватили везу са ранијим истраживањима, треба се вратити више од столећа и то у назад. То је оправдање увода који ћемо дати а који је узет из једне нове књиге за употребу лекара и медицинара [1]

Око половине XIII века, у једном времену општег одушевљења за науку, један вешт физичар, опат Ноле био је врло омиљен у Паризу. Његове опите из електрицитета, нарочито о Лајденској боци, посматрали су Двор и цео град, понекад су се чак узбуне дешавале на улици. Између осталих интересантних опита, он је испражњавао тек скоро пронађену електричну машину кроз један стаклени суд овалног облика у ком је разредио ваздух помоћу још скорије пронађене пнеуматичне машине; на тај начин је, на опште дивљење гледаоца претварао блиставу варницу у једну мирну светлост, тиху и имансирану.

У исто доба је један авантуриста вишег стила, чувени Каљиостро, чинио чуда друге врсте и хвалио се да за њега ни прошлост ни будућност немају тајне. Да је заиста био способан да предвиђа будућност ево шта је требало да прорекне за стаклени мехур познат под именом „електрично јаје опата Нолеа“: „У овом су јајету клице проналаска много чудноватије и дивније него што је проналазак Новога Света. Пре краја идућег столећа из овог ће јајета изићи једна невидљива светлост за коју ништа неће бити тамно и која ће наш телесни омотач начинити најпровиднијим велом. На једној чудотворној плочи та ће светлост показати, у покретним сликама, наше најскривеније органе, показаће њихову унутрашњу архитектуру и откриће поремећаје произведене услед болести. На једној стакленој плочи она ће задржати у једном тренутку те пролазне слике много савршеније него кичица или длето једног уметника. Још веће чудо, та невидљива светлост биће и невидљива и смртоносна ватра у највећој дубини природних органа који неће изгорети. Она ће уништавати само неприродне израштаје које руше здравље и загрожавају живот. Најзад, чудо над чудима, свака трунчица једне нове материје извађене из дубине земље и сходно концентрисане постаће

[1] Traité de pathologie et de thérapeutique appliquée, t. XXXII Radiologie et radiumthérapie, Paris, Maloine 1921.

једно сунце бескрајно мало и бескрајно силно, сунце које ће много столећа, неуморно, не гасећи се пружати ту светлост и ту ватру која продире са необичном јачином".

Чак и да претпоставимо да је икада слично пророчанство могло бити изречено, који би паметан човек могао и један тренутак поверовати да ће се оно једног дана моћи испунити и постати стварност? Међутим ми смо тако срећни да присуствујемо стварању тих чуда. Она су нам чак постала тако блиска да данас једва изазивају наше чуђење.

У току XIX века у колико се усавршавало разређивање гасова у електричном јајету, у толико је постајала Гајслерова цев, Хиторфова цев, Крукеова цев.

У децембру 1895 г., Вилхелм Рентген, професор физике на универзитету у Вирцбургу, чини један неочекиван проналазак. У мрачној соби, на извесној даљини Крукеове цеви омотане у панцир непробојан за светлост, он види, да се, кад електрична струја пролази кроз ампулу, кристали једне флуоресцентне материје баријум-платино-цијаната осветљују се и остају више или мање јако осветљени и кад се испред њих ставе различити предмети, дрвене даске, дебеле књиге чак и метални листови. То је проналазак нове врсте зракова — невидљивих, способних исто као и ултра виолет зраци сунчеве светлости да осветљују извесне материје, и, као што се Рентген уверава, да утиче на фотографске плоче — али значајне између свих познатих зракова по њиховој изванредној моћи продирања кроз сва тела непровидна, као и кроз провидна. Те нове зраке, чија му је природа непозната, Рентген назива X зрацима. Кад подмеће своју руку између цеви и једне плоче од баријум-платино-цијаната коју та цев осветљује, он види на тој плочи врло тамну сенку костура пројектовану у сред јасне сенке меканих делова његове руке: то је радијоскопија. Од тих пролазних сенки једна фотографска плоча стављена на место плоче од баријум-платино-цијаната даје негативну слику — бео костур на црном дну, слику која, извучена на хартији, постаје опет позитивна, т. ј. у свему слична посматраној слици на плочи од баријум-платино-цијаната: то је радијографија. То су два начина нове методе испитивања која ће се примењена на болести, звати радијодијагнозом.

У току 1896 г. употреба радијо-дијагнозе даје прилике

да се увиде нове сличности између особине ултра виолет зракова и Х-зракова, на име утицај на жива бића. Код болесника сувише дуго изложених Рентгеновој цеви примећује се, на зраченој области, понекад само проста депилација, опадање косе или других длака, понекад реакција запаљења на различитом ступњу јачине од лаког црвенила до потпуне некрозе коже. Сличност тих појава са опекотинама различите јачине чини да се у Немачкој називају Рентгеновим опекотинама, али је најбоље називати опекотинама само ране произведене сувише великом топлотом а овим другим појавама дати име радијодермита. Посматрајући баш те ране два бечка лекара пала су први на мисао да употребе дејство Х-зракова за терапеутички циљ са амбицијом, врло скромном у почетку, да скину неколико досадних длака. Тај покушај лечења, рађен мало насумце, показује се од много већег дејства него што се очекивало пошто се у њему открило добро дејство против читавог низа кожних болести и нарочито против епителијома или рака на кожи; већину тих болести Х зраци потпуно уништавају. Тако је поникао овај начин лечења, радијотерапија која је доцније назвата рентгенотерапијом да би се избегао сваки неспоразум.

I. НАУЧНО ДЕЛО Г-ЂЕ КИРИ

Диван Рентгенов проналазак поникао из ранијих открића језгро је нових проналазака. У примитивним Крукеовим цевима стаклени зид од кога полазе Х—зраци светли и флуоресцантан је, т. ј. пушта као свитци, видљиву светлост, хладну светлост која није везана за истовремену продукцију топлоте. Јануара 1896 Анри Поенкаре се запита да ли емисија Х-зракова не мора бити увек везана за флуоресценцију ма какав јој био узрок. Анри Бекерел тражи да докаже ту хипотезу и открива да соли метала уранијума имају особину да шаљу зрачења способна као Рентгенова зрачења да утичу на фотографске плоче кроз црну хартију. Он у осталом констатује да међу солима уранијума ова особина припада исто тако солима ни мало флуоресцентнима као и флуоресцентнима. Тако хипотеза пада али остаје једно откриће, откриће уранијумових зракова. Спонтаност и сталност овог уранијумовог зрачења јавља се као један изванредан физички феномен.

1898 г. г-ђа Кири чини свој први проналазак. Она налази

да једно друго тело, торијум и његова једињена, имају исту особину као уранијумова једињења што она изражава изјављујући да уранијум, торијум и њихова једињења пуштају Бекерелове зраке. Тела која врше емисију ове природе она назива радио-активитем; она показује да се радиоактивитет уранијумових и торијумових једињења јавља као атомска особина, т. ј. да се радиоактивитет тесно и дубоко везан за атоме тих двају елемената налази непромењен кроз све промене физичког стања и све хемијске трансформације које им се могу наметнути.

Мислећи да је врло мало вероватно да радиоактивитет, сматран као атомска особина, припада само извесној врсти материје изузимајући сваку другу, она предузима један дугачак и деликатан рад о испитивању да ли су друге материје, сем једињења уранијума и торијума радиоактивне. Наоружана једним врло осетљивим инструментом за меру она редом прелази све познате метале и металоиде и међу њима и више ретких тела као што је велики број стена и минерала. На тај начин открива овај нов и сасвим неочекиван факт: извесне руде које садрже уранијумових соли показују се два, три и четири пута више радиоактивне од металног уранијума. Тада постаје врло вероватно да, ако те руде аутунит, халколит, пехбленда, имају тако јак радиоактивитет, да је то из разлога што садрже у себи у малој количини једну врло радиоактивну материју различиту од уранијума, торијума и познатих елемената.

„Мислила сам“ писаше она „да бих се, ако је заиста тако, могла надати да извучем ту субстанцу из руде обичним методама хемијске анализе“. Тада, пред тим новим фактом пуним обећања, Пјер Кири напушта своја испитивања у току и удружује свој трудраду г-ђе Кири. Из једне тоне, т. ј. хиљаду килограма пехбленде пореклом из Јоакимстала у Чешкој, коју им је бесплатно дала аустријска влада, они успеше по цену врло дугог и врло мучног рада да извуку неколико центиграма једног новог тела изванредно радиоактивног, чудноватог радијума. Нарочито г-ђа Кири изолује у стању чистог хлорида нов елеменат и одређује му атомску тежину.

Недостатак лабораторијума за испитивања у школи за индустријску физику и хемију града Париза у којој је Пјер Кири професор, отежава тешкоће овог рада. Почет у једној

стакленој радионици која служи за дућан и салу за машине, он је продужен у једној напуштеној шупи. Чујмо шта каже г-ђа Кири: „У овој асфалтисаној шупи чији нас је стаклени кров недовољно штитио од кише, шупи, која је била лети неиздржљиво топла као стаклена башта а коју је зими врло рђаво грејала једна гвоздена пећ провели смо најбоље и најсрећније године нашег живота посвећујући раду целе дане. Без икакве згоде за хемијски рад, ми смо са много мука учинили велики број хемијских радова на све већем материјалу. Кад се није могло радити напољу отворени прозори пуштали су шкодљиве димове. Сав се материјал састојао из старих употребљених чамових столова по којима сам смештала моје драгоцене раздељке концентрације радијума. У недостатку каквог ормана где бисмо могли метнути добивене радиоактивне продукте остављали бисмо их по столовима или полицама, и сећам се дивљења које смо осећали кад би нам се десило да ноћу уђемо у наше царство и кад бисмо видели са свих страна светлеће силуете продуката нашег рада[1].“

Није реторска фигура упоредити са сунцем малени делић радијума извучен из једне тоне руде, то је тачна констатација једног дивног али сигурног факта. Спонтано и непрестано пушта радијум светлост, топлоту, електрицитет спонтано и непрестано пушта само комплексно зрачење чији један део, сличан Рентгеновом зрачењу, има много већу способност продирања. Резервоар неизмерних количина енергије, један атом радијума је релативно према трајању човечјег живота у врло малој запремини, неисцрпан резервоар. Вековима наставља своју непрекидну емисију енергије без приметног губљења тежине. Да изгуби само половину од своје тежине рачун показује да треба хиљаду седам стотина тридесет година.

У научном погледу откриће радијума и других радиоактивних тела отвара физичару ненаслућене хоризонте, читав један неиспитан свет. Оно поремећује све примљене идеје о конституцији материје о структури атома, о интраатомској енергији и њеним трансформацијама. Оно бележи полазну тачку једне праве револуције научне: али овде није место за представљање нових идеја којима је оно порекло.

---

[1] Oeuvre de Pierre Curie, предговор г-ђе Кири, Paris, Gauthiers Villars, 1908.

У практичном погледу откриће радијума даје медицини једно ново врло моћно оружје за лечење читавог низа болести. Зрачење радијума има исто дејство као Рентгеново на луминесцентна тела и на фотографске плоче. Исто тако дејствује и на живе ћелијне елементе и изазива радијумдермите врло сличне радиодермитима. А. Бекерел дознаје то из личног искуства носећи неколико часова у џепу један радиоактиван продукат. Пјер Кири својевољно потврђује ту случајну опаску; он меће на руку један радиоактиван продукат врло слабог интензитета и тој десеточасовној апликацији следује рана која се залечује тек после 4 месеца.

Зато, тек што је радијум пронађен, доктор Данло лекар болнице за кожне болести Ст. Луј изучава га као средство за лечење различитих кожних болести. Затим га у Француској студирају лекари Уден, Вершер, Шерги, Доминисц, Викам и још много других. Као и Рентгеново зрачење радијумово зрачење показује се као средство за уништавање епителијома или рака на кожи. Тако се ствара у Француској једно ново лечење, радијумтерапија, позвато да лечи успешно рак врло дубоког положаја, средство које ће се доцније с правом назвати киритерапијом. Тада су објашњене лековите особине извесних минералних вода и извесних минералних блата радиоактивним особинама које су у њима откривене.

Међутим, пошто је додељење Нобелове награде осветлило за цео свет важност открића радијума, створена је нова катедра 1904 на факултету наука у Паризу за Пјера Кири који је идуће године изабран за члана Академије Наука. Чујмо опет шта каже његова жена и његова сарадница: „Његове интелектуалне способности као његова експериментална вештина биле су у пуном развоју. Мислио је да се може надати да ће за мали број година добити увек жељени лабораторијум да би могао створити око себе круг сарадника способних да поделе његову ревност за рад. Заиста, он је имао моћ да чини велики утисак не само силином свог духа него и својом моралном висином и неизмерним чаром који је избијао из њега и коме је било тешко одолети. Једна нова епоха у његовом животу требала је да се отвори пред њим; она је требала да буде, са средствима за рад много моћнијим, природно продужење једне научничке каријере достојне дивљења“. 19 априла 1906, кад је имао тек четрдесет и седам година једна глупа улична несрећа брутално завршује тај тако драгоцени живот.

После трагичне смрти Пјера Кири г-ђа Кири постаје његова наследница катедре створене за њега на факултету науке. Она продужује наставу свога мужа и продужује сама научна испитивања која су почели били заједно. 1910 г. успева да изолује радијум у металном стању и издаје своје дело *О Радио активитету* у две књиге, диван споменик дигнут просвећивању свих оних које интересује нова наука:[1] Заједнички са Пјером Кири она је пронашла и проучила факт који су они назвали индукованим радиоактивитетом: свако тело које стоји извесно време у близини једне радијумове соли, осим ако та со није затворена у једном херметички затвореном суду, постаје и само радиоактивно; али, кад га удаљимо, оно поступно губи овај узајмљени радиоактивитет чији интензитет пада за половину своје вредности за четири дана. Као што показују доцнија испитивања овај феномен објашњава се тиме што из радијумове соли спонтано и стално еманира, атомском дезинтеграцијом, једно гасовито тело, еманација радијума, тело које се сталожава у неизмерно малој количини на површини свих околних ствари као што се спуштају на њих мале честице једног мирисавог тела. Ова еманација је материја одакле произлази зрачење које се употребљава у терапеутици. За лечење болести које се могу лечити овим новим начином може се дакле употребити као жижа зрачења или сам радијум или његова еманација којом се могу напунити стаклене цеви затворене на пламену после пуњења. Али с те тачке гледишта радијум, непрестани генератор еманације и зрачења остаје капитал сталне вредности док изолована еманација представља само интерес тог капитала и то интерес чија вредност опада доста брзо пошто у року од четири дана његово дејство правилно спада за половину вредности. Међу главним делима г-ђе Кири треба нарочито споменути њено *дозирање радијума помоћу ослобођене еманације* и њена *мера константе еманације радијума.* То су научне базе на којима се оснива, при медикалној употреби соли или еманације радијума, прецизно дозирање тих лековитих средстава.

1910 г-ђа Кири председава у Брислу конгресу физичке и медикалне радиологије где јој одају почаст највећи страни

[1] Traité de radioaktivité, par M-me Curie, Gauthiers—Villars 1910.

физичари са Рутерфордом на челу. Једна интернационална комисија створена на том конгресу установљује једну нову физичку јединицу, јединицу еманације и назива је *Кири*. Према количинама еманације које се употребљују у терапеутици, Кири представља једну врло велику вредност, и с тога се обично употребљује миликири који је хиљадити део кирија или чак микрокири који је милијонити део јединице. Један грам елемента радијума производи 7 и по миликирија еманације на сат.

Госпођи Кири је поверена препарација интернационалног образца радијума у облику 20 милиграма чистог радијум хлорида затворених у запечаћеној стакленој цеви. Овај интернационалан образац, као и образац метра, чува се у бретејском павиљону и служи, помоћу упоређења, за контроулу секундарним обрасцима који се употребљују у најглавнијим цивилизованим земљама.

С француског **Вера Петровић**

Антоан Бехлер,
члан француске Академије Медицине

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Роза Луксембург: Писма из тамнице. —

BRIEFE AUS DEM GEFÄNGNIS, HERAUSGEGEBEN VON EXEKUTIV-KOMITÈE DER KOMMUNISTISCHEN JUGENDINTERNATIONALE.

Три године и четири месеца, за време Светског Рата, провела је Роза Луксембург у тамници. Једну годину у берлинском затвору за жене (улица Барним) због говора о злостављању војника одржаног у Франкфурту на Мајни. Две године и четири месеца ускоро после тога (од 10 јула 1916 до 10 новембра 1918) у тамницама Берлина, Вронке-а, Бреславе. Потпуно изолована од спољашњег света. Ништа друго осим књига и писама које би пропустила строга цензура. Једном месечно посета под најстрожијим надзором.

Ова писма из тог времена, упућена су љупкој, интелигентној Соњи Липкнехт, жени Карла Липкнехта, који је истовремено лежао осуђен, а истовремено и погинуо са Розом заједно, 15 јануара 1919.

Осим тога што служе да се илуструју околности под којима је живела, а наскоро затим и погинула Роза Луксембург она су и драгоцени прилог овој врсти литературе.

Из једног од тих писама:

Вронке, 18. 2. 17.

...Давно нисам била тако узбуђена као онога дана кад добих кратку вест од Марте о вашој посети Карлу, о томе како Вам је било кад сте га сагледали иза решетке. Зашто сте ми то прећутали? Ја имам право да делим сваки ваш бол и не отступам од тога ни за длаку. Како ме све то живо потсећа на моје прво виђење са браћом и сестрама пре 10 година у варшавској тврђави. Тамо се заточници изводе пред своје посетиоце у формално двоструком кавезу исплетеном од жица т. ј.

мањи је покретљив у већем и кроз несносно треперав блесак обадва приморани сте на разговор са својима. Пошто је то било управо после шестодневног штрајка глађу, осећала сам се тако слабом да ме је капетан (командант тврђаве) просто морао однети у собу за разговор. У кавезу сам се грчевито ухватила обема рукама за жицу.

Личила сам потпуно на какву дивљу животињу у зоолошком врту. Кавез је стајао у једном прилично мрачном углу собе. Мој брат притискиваше лице уза саму жицу. „Где си?“ питао је непрекидно, бришући са цвикера сузе које му нису давале да ме сагледа. — Како бих радо и сад пристала да седим у кавезу Лукау-а, да бих Карла заменила!...

Па ко је била та Роза Луксембург? Можда какав друмски разбојник, префињени варошки злочинац, убица, дефраудант, издајник отаџбине...?

Мамице, што плачеш? — преплашено је упитала десетогодишња девојчица своју мајку, типографску радницу, која се гушила у сузама, дознавши за убиство Розе Луксембург. — Убили су Розу Луксембург, чедо моје, расејано одговара мати, плачући све огорченије. — Розу Луксембург, Розу Луксембург!

Ја не знам ту Розу Луксембург због које ти сад тако плачеш, мамице, престани, реци ми ко је била она.

Мати је девојчици почела да прича о Рози. То је била необично, необично паметна жена. И племенита, племенита, бескрајно племенита. Њено велико срце куцало је за цео напаћен и понижен свет. Била је огорчени противник богаташа, због којих сиротиња постоји и тако силно пати, који ратове изазивају, због којих гину најбољи, најпаметнији, најлепши. Изнад свега волела је децу, невину пасторчад данашњег друштва, коју родитељи упрегнути у јарам капиталистичког најамног рада, остављају незбринуту улици и нељудима. И бринула се за њих. Свој живот је жртвовала да би та деца једном осетила лепоту и радост живота.

Сад су се и два црна ока малишанкина давила у сузама.

Мучено болом за који још није ни дорасло дете упита изненада, строго, с пуно невероватне горчине: Па шта су ти родитељи учинили убицама Розе Луксембург? Јесу ли их по заслузи казнили? Нису, мамице, је ли, нису? Ти ћутиш, и само опет плачеш, плачеш... нису. Али кад та деца одрасту и по-

стану велики, велики људи казниће убице Розе Луксембург, мамице казниће их.

Генијална Роза Луксембург, аутор *Акумулације Капитала*, једног од најсјајнијих дела из области економне политике, и многих других из социологије израђених на чврстом темељу марксизма, дивна Роза Луксембург, која увек, стално заборавља само своје личне патње и невоље, јеца из тамнице.

.... Ах, Сињичка, преживех овде један тежак бол. У двориште, по коме ми је дозвољено да шетам, често долазе војна кола претоварена џаковима или старим војничким блузама и кошуљама, не мало пута крвљу испрсканим.... све се то овде истоварује, дели по ћелијама где бива искрпљено, поново натоварено и враћено војсци. Недавно дођоше таква једна кола запрегнута, уместо коњима, биволима. Први пут у животу видех их из близа. Снажнији су и шире саграђени од наших говеда, главе су им пљоснате, а и рогови пљоснато извијени тако да су им лобање сличније нашим овцама сасвим су црни, великих благих очију. Пореклом су из Румуније, ратни трофеји..... војници који рукују колима причају како је необично тешко било ухватити ове дивље животиње, а још теже њих, навикнуте на слободу, употребити за вучу. Страховито их туку све док иза њих не би почела да важи реч: „Vae victis“.... Стотинама ових животиња има само у Бреслави где добијају бедну и оскудну храну уместо негдашње бујне румунске паше. Искоришћују их безобзирно за вучу свих могућих теретних кола при чему брзо пропадну. — Пре неколико дана дођоше таква једна кола претоварена џаковима тако да их биволи не могоше превући преко прага на уласку. Војник за колима, једно брутално дерле, поче животиње тако бесно ударати дебелим крајем дршке бича да и надзорница не остаде равнодушна и не могаде да га не запита: хоће ли једном престати, има ли милости према тим животињама! „А има ли когод милости према нама људима?“ рече овај смешећи се злурадо и поче још бесније ударати.... Најзад животиње извукоше кола, али је једна била сва крвава.... Сињичка, биволља кожа о чијој дебљини и еластичности постоје пословице, била је расцепљена.

При истоваривању мирно стајаху јадне, изнурене животиње а она једна искрвављена гледаше при том преда се са

изразом бола на црноме лицу и у благим, црним очима, као какво расплакано дете. Право расплакано дете које је свирепо кажњено али не зна због чега, зашто, не зна како да се одбрани од мучења грубе силе.... Стадох крај животиње која ме погледа својим црним очима пуним бола. Облише ме сузе — ох, то беху његове сузе. Ни за најмилијим братом не би се могло више бола осетити но што га ја у својој немоћи осетих потресена овом тихом, немом патњом. Како су далеко, како су недостижне, на свагда изгубљене слободне, сочне, зелене паше румунске! Како је тамо сунце друкче сијало, ветар дувао, како је тамо лепо било тичје цвркутање и мелодично дозивање пастира. А овде — ова страна, грозна варош, загушљива штала, одвратно смрдљиво сено измешано са трулом сламом, страни, ужасни људи, и — ударци, крв, која тече из свеже ране... О, јадни мој биволе, бедни мој, љубљени брате, обоје стојимо овде тако немоћно и немо и потпуно смо једно у болу, немоћи и чежњи. — За то време тискали су се заробљеници запослени око кола, истоваривали тешке џакове, одвлачили их у кућу, а војник, са обема рукама у џеповима чакшира, шеташе се крупним корацима по дворишту и, смешкајући се, звиждукаше лагано неку сокачку арију. И цео красни рат прође испред мене.....“

И тако непрекидно. Сва су писма препуна нежности и саосећања за ближње, и чежње за слободом и бескрајне љубави за цео напаћен свет.

Необично фино конструисан мозак, карактер несаломљив, дух напредан и борбен до узвишености а душа женска, нежна, велика, трепери од бола за туђим болом заборављајући себе саму.

У интересу свега другог само не напретка и среће човечанства убијена је и Роза Луксембург од плаћених убица гнусно, мучки, с леђа. Мртво тело бачено је у канал за нечистоћу.

Али они на чијим снажним плећима почивају сва блага друштвена, који у себи запалише пламен дивљења за хероје човечанства, испеваће песму бола и револта за њом, верно ће јој сачувати спомен у вечности.

Десанка Цветковић.

БЕЛЕШКЕ

Школа за нудиље у Београду. Недавно отворена школа за нудиље у Београду значи један велики корак унапред и кад покрет добије чврста корена, побољшаће се друштвени положај жене нудиље. Као сви нови покрети у земљама где нове идеје теже продиру и овај је покрет имао да се бори са многим тешкоћама и да их савлађује. — како равнодушност од стране меродавних, тако и пасивни отпор од стране многих лекара, који налажаху да је увредљиво за девојке из бољих кућа да се посвете дужности неговања болесника.

Управитељица школе је Енглескиња госпођица Њутн, која се спремала за нудиљу у чувеној Гајској болници у Лондону. Има неколико енглеских сестара које говоре српски и под чијим упутством раде ученице практично у војној болници. Најстарија међу сестрама је сестра Рен, једина која је била са српском војском на острву Виду. Она представља једног од пионира у оснивању ове корисне школе.

Несумњиво је да је требало много такта и постојаности да би се савладали сви отпори оних који су се држали старих метода. Д-р Ђурђевић, управник војне болнице увидео је важност овога покрета и корист која ће произаћи из њега српском народу и поклонио му је пажњу и сву своју помоћ; може се с правом рећи да је био један од иницијатора овога покрета.

Према плану за прве три године радиће енглеске сестре на извођењу програма; тад ће оне да се повуку и на њихова места доћи ће спремне Српкиње.

Исто је тако потребно, да би се избегли многи неспоразуми, да се енглески лекари и сестре, који раде са балканским народима, прилагоде приликама оних међу којима живе и раде.

Школа има свој дом за 150 ученица и издржавање пада на терет Срп. Црв. Крста, уз припомоћ енглеских и американских пријатеља.

Ф. Шефер.

Школа за чуварице народног здравља. 4-ог марта одржани су испити школе за чуварице народног здравља у Ваљеву. Испит је полагало 15 ученица од којих је положило 8 са одличним, и 7 са врло добрим успехом. Испити су имали један свечан и у исто доба веома импозантан карактер. Позвати су били представници Главног Одбора С. Х. С. Црвеног Крста, Мин. Народн. Здравља, Мин. за Социјалну Политику као и представници разних хуманих и просветних удружења. Одзив је био велики. Испити су били практични и теоријски. Практични испити обављени су у окружној болници међу болесницима. Било је право задовољство слушати одговоре и посматрати сигурне покрете тих наших младих нудиља. Јасно се осећало да се радило озбиљно, савесно и са пуно љубави. Наставници су били махом сва г. г. лекари из Ваљева. Д-р Вл. Поповић, управник болнице и г. д-р. Јордан Стајић нису жалили нимало труда да се ученице што боље упуте у посао и нарочито да за једно, релативно врло кратко време, даду ученицама једну солидну основу општег појма о нези болесника, хигијени куће, школе, личној хигијени, социјалним болестима и т. д.

Школа за чуварице здравља основана је октобра 1921. иницијативом Америчке Мисије д-р Ридера. Прва два течаја одржана су у Бајиној Башти и трајала су по 4 месеца. Септембра 1922. школа је из Б. Баште пренесена у Ваљево где су околности биле повољније нарочито у погледу болничке праксе. У Ваљеву школа је узела један шири обим у настави и трајање је курса продужено на шест месеци. Пријем у школу условљава најмање 4 разреда основне школе претходног школовања. Свака ученица за време школовања добија потпуну униформу, има бесплатан стан и храну, и месечну награду од 100 дин. По положеном испиту свакој ученици осигурано је место при болници или амбуланти са 500 дин. месечне награде и правом на бесплатан стан и храну. Последњом уредбом Мин. Народ. Здравља предвиђена је и пензија као и за остало санитетско особље. Свака ученица по свршеном течају дужна је да ради под горњим условима најмање 6 месеци.

Друштво Црвеног Крста примило је прошлог лета Управу Школе од Америчке Мисије али Мисија и даље сноси све трошкове школе изузев кирију коју плаћа Црв. Крст и храну ученицама коју даје Мин. Народ. Здравља. Текући курс почео је рад крајем марта. Пријаве се за курсеве могу слати Црв. Крсту, Симина 21, или Америчкој Мисији Краља Милутина где се и сва обавештења могу добити.

А. М. Леко.

Извештај о испиту курса домаћичке школе у Лазаревцу приређеном од стране Друштва за Просвећивање Жене и заштиту њених права.

Као делегати Друштва за Просвећивање Жене и заштиту њених права присуствовале смо испиту курса домаћичке школе у Лазаревцу одржаном 21. марта 1923. год. Курс су водиле г-ђице Славка и Косара Главинићеве.

Курс је трајао три месеца, а свршиле су га 16 девојака из среза колуб. окр. беогр. од којих је само једна при ступању на курс била писмена. Обавезна настава је била: кување, мешење, прање и глачање рубља, шивење, ручни радови и сви остали послови потребни за домаћинство. Затим: читање, писање, рачунање, хигијена тела и хране, прва помоћ и нега одојчета.

Присутни на испиту били су: два делегата Кола Сестара један Женског Друштва, један Друштва Кнегиње Љубице, Југослов. Ж. Савеза, три Женског Покрета, две г-ђице Американке из Ваљева из школе за нудиље, управник Здравствене Задруге, изасланик Минист. Здравља, Минист. Просвете, Пољоприв. Друштва, надзорник школа окр. беогр., заступник окр. жупана, нач. ср. колуб., председник месне Здравствене Станице, председница месног Женског Друштва и Кола Сестара и велики број грађана.

Испит је трајао цео дан. Пре подне ученице су полагале испит из практичног рада у домаћинству. Осам ученица су у кујни кувале ручак и месиле а других осам намештале постеље, чистиле собе, брисале прозоре, глачале рубље и т. д. Примеран ред и начин на који је све то вршено дали су потпуно доказа о одличној методи коју су имале наставнице и спреми којом су распологале ученице. Вредно је нарочито забележити и истаћи да су осам ученица које су тога дана

биле одређене у кујни, имале спремити саме ручак за педесет особа а без упуства и надзора г-ђице Славке Главинић. И цео тај посао вршен је са највећим редом и тачношћу тако да је тачно у 12 сати ручак био потпуно готов и сервиран од самих ученица а што је најглавније веома добар и укусан.

После подне у три сата испит је настављен. Пре почетка рада г-ђица Славка Главинић је једним лепим кратким говором поздравила делегате свих заступљених друштава као и госте, благодарећи им на указаном интересовању и пажњи за ову нашу лепу установу. Затим се прешло на испит из хигијене тела и хране. Испитивања је вршио д-р Воја Кујунџић. По завршетку испитивања ученице су извеле неколико примера у прављењу завоја и прве помоћи. За време једне кратке паузе сви присутни гости били су послужени чајем и колачима које су саме ученице месиле. Затим се прешло на испит анафалбетског курса и рачунице, из чега је пропитивања вршио надзорник школа окр. беогр. Успех који су показале ученице у сваком предмету био је у опште узевши одличан. У соби где је одржан испит била је за време целог дана изложба ручних радова ученица и колача које су саме спремале.

Целокупан успех и рад овога курса био је више него изванредан. Колико је ту уложено труда, добре воље, љубави и пожртвовања, разумеће сваки онај, који је видео успех свега тога. Све нас су задивиле ове дивне девојке на чијим лицима се огледа здравље, свежина и чистота постигнута здравим и хигијенским животом а у изразу и покретима извесна љупкост, што је доказ да се је постигло упоредо са здравственим и једно душевно облагороћавање. Данас свих ових 16 девојака враћају се кући преображене и са пуно знања, које је тако оскудно а тако потребно нашој жени из народа, да на темељу њега оснивају своју будућу породицу и буду праве жене и матере.

Све то што су дале г-ђице Главинићеве, сав труд који су у то уложиле, велики је. Појмиле су колико је тежње ка добру, напретку и светлости у нашем народу а колико му тога недостаје, и нису жалиле ничега ни свога труда, ни љубави да му то пруже. Оне су појмиле шта је њихова дужност и извршиле су је. Мислимо да можемо рећи да сви ми сматрамо за срећу и част што Покрет броји такве чланове. Оне су достојни представници идеје Женског Покрета: просвећивање

жене у маси. Ми им сви дугујемо своју захвалност а награду за то нека нађу у својим срцима што су свесрдно и као што треба извршиле своју дужност и овога пута.

26. марта 1923. год.
Београд.

М. Зега
Зора Станојевићева
Станислава Јовановићева

За заштиту девојака у Ческој. Чехословачкој јавности!

(Из овог апела упућеног ческој јавности моћи ћемо да се упознамо са начином рада ческих жена на заштити девојака)

Развој времена променио је положај девојке. Присилио је, да тражи самосталну егзистенцију. Истовремено је решио традиционалне заштите фамилије, не давши јој за то награду, која јој је потребна за опстанак.

Велики и мали народи признали су давно потребу социјалнога и раднога образовања жене и проводе ту заштиту у великој мери. Такођер наш народ, чија је снага доста велика, мора настојати, да његова жена постане марљива и телесно јака за велике дужности мајки будућега поколења. У Чехословачкој републици мора се водити брига о свакој жени, којој је потребна заштита. Та сврха мора се сматрати као народна и човечанска дужност. То је добро разумела организација „Obrodne hnuti čs. mladých žen.“ Програм рада те организације сличан је програму светске организације Y. W. C. A. у колико одговара нашем народном духу. „Obrodne hnuti čs. mladých žen“ је дописни члан светске организације Y. W. C. A. и њезине чланице уживају све благодати, које та организација пружа женама.

Главни циљ „Obrodne hnuti čs. mladýzh žen“ је оснивање девојачких домова у свим већим варошима републике, нарочито у индустријским местима.

Први девојачки дом се оснива у Прагу. Дом ће бити отворен за све девојке без обзира на друштвену класу и занимање. Тамо ће моћи добити јефтин и здрав стан са храном. Осим тога биће тамо уређене учионице за даље образовање девојака у којима ће се одржавати практични курсеви за језике, књижарство, кројење одела, домаће господарство, и друге гране уметничке индустрије (све само за плаћање режије).

Биће тамо и школа кухања са вешерницом за домаће господарство, сале за музику и предавања, читаонице, бање и т. д.

Девојачки дом биће дакле практична школа дневнога живота, дом весела рада и племените забаве, место напретка, честитости и узајамне службе једних према другим. Девојке, којим ће бити омогућено становање у пријатној и освежавајућој околини, неће сигурно тражити забава, које им убијају тело и дух и стварају их неспособним за рад и праву радост живота.

Циљеви „Obrodne hnuti čs mladých žen“ у Чехосл. републици су велики и јасни. Радни програм је у целости израђен и приводи се у дело у колико средства допуштају и ако с америчким новцима.

Американке, којим се најсрдачније захваљујемо, што су нас помогле при провађању тешкога почетничкога рада, свршиле су своју мисију и отпутовале. Од тога доба не финансира Америка овај рад.

Чехословачке жене су преузеле тај радостан рад у пуној вери, да ће на почетку свога деловања бити потпомогнуте од целе чехосл. јавности. Нико не сме олако прећи страшне бројеве, које доноси статистика о телесном и моралном стању младежи, нарочито, ако се узму у обзир и друге страшне истине до којих не може доћи статистика. Наш разум и наша част пред светом не сме допустити, да се у културној држави мало ради на одбрани жене у тешкој социјалној борби за њезин напредак. Сва наша будућност лежи у будућој младежи и за то помозите сви, да заштитимо и подигнемо девојачки подмладак, будућу жену и мајку.

Дарујте сви за подизање првога девојачкога дома у Чехосл. републици.

Д-р Алиса Масарик и остале.

З. С

ПРОСТИТУТКА

Сада
кад нисам више заносна и млада;
сада
када су избледеле очи;
сада
кад снага бујицом не точи
страст душе;
сада
кад усахле су усне
и наборано чело —
давно бело
и девојачки глатко —
замирем у очају.

И у смирају дана
гњурим главу у шаке
и ћутим.

И предосећам:
да ће ми доћи Чежња Моја
да проспе младост
и смех и радост
пред моју старост
младу.

И слутим:
да ће отићи разочаран
и болан без љубави.
Па ме то заболи.

Па вриснем очајно и немоћно
и кршим руке,
и кидам речи ником не речене
и морим још ово мало душе
што ми оставише пролазници.

Милица Костић

ЈЕДНА ЗА МНОГЕ

„Све ћеш сазнати, Вера. Ништа, баш ништа нећу ти сакрити“, одговори он.

И тада причаше.

Са невероватном нежношћу, добротом и љубазношћу исцепао је мој најсветији живот и разрушио тајанствено царство које сам ја сазидала око наше љубави.

Ја сам га сматрала за Бога. А он је ипак само човек као и сви остали. То је све. Па ипак доста да уништи једну младу процвалу срећу.

Ја не могу поновити сву ту гнусобу, коју ми је он причао. Ја немам храбрости да премећем по гомилама ђубрета ове младости. Он је живео чулним животом већине људи. Необавезне односе без везивања осећањем, плаћену љубав без избора, из чулне потребе, један живот који расипа оно што је најплеменитије не познајући му вредности. Он је бацио своју чистоту као прљаву крпу од хартије. Да, он није никада имао свести о вредности ове невиности. Он није никада мислио, ни једнога тренутка на то да би биће, — које ће му се некада предати у потпуној, чистој наклоности, — могло ову чистоту од њега захтевати. Не. Он беше том бићу годину дана веран, годину дана — то је њему извесно изгледало већ као велика жртва. Оно више није смело захтевати. Све друго беше потребно средство уживања његове младости, потреба здравља... Лекари то објашњавају, шта више, као неопходно. — — —

А онда — и остали чине то исто!! Зашто би баш он био изузетак?? — — — баш он!!! — И данас ми је још загонетно како сам оне вечери поред њега мирно дошла до своје куће, како сам у опште могла да саслушам готово без протеста све те подвучене изјаве једног грубог, чак бруталног мушког живота.

Моја раздражења ждерала су се без речи у мени, и увијала су се око свих мојих осећања као отровне змије...

Он изговори још неколико фраза по дужности о томе како разуме моју девојачку одвратност, о храбром савлађивању и праштању и победи саме себе...

Ја сам гризла усне да не бих гласно вриснула.

Он ме при растанку загрли.

Осећала сам импулс противљења, потребу да га од себе гурнем. Нисам то учинила. Презирала сам саму себе због ове лажи.

Јурнула сам у своју собу, бацила се обучена на постељу и раздерала свој јастук, јер нисам могла плакати... Ишла сам пола ноћи као у грозници горе доле по соби, од прозора до врата, од врата до прозора. Лупала сам ногама и кршила руке. Ударила сам песницом у једно прозорско окно и ослушкивала звеку разбијених комадића стакла. Тек у зору гласно, без суза, јецање олакша ми страшни терет који ме притискиваше...

Од тада су дани прошли. Часови миле поред мене у разјапљеној празнини. — — — Мисли се преплићу и ријају као кртица по целом моме бићу.

Георг је невероватно ведар од оне вечери и као да је збацио неки терет са себе. Он ништа не зна о рушењу које чини. Ја сам се повукла од њега, затварам се пред њим, ја нећу да делим своју невољу с њим.

Преводи с немачког Нада Јовановић. Vera.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

Vladimir Nazor: Niza od koralja. Zagreb 1922.

Отворите све странице и наћи ћете жив, немиран ритам. Двадесет година рада на тлу поезије није мали низ. Тим, што *Niz koralja*, и после двадесете дају као да су у младости: бујност и веру.

Кроз песме он пролази као кроз сплетове зракова разиграног приморског сунца. Крај драгог његовог мора. Или кроз кикот младих кршних жена, искићених у берби маслина сочним приморским цветовима.

Он је врео, ведар, јак и убеђењ у вечност:

Ne priznajem smrt
Za odmor moj kratki to miran je vrt.
Ne, zastoja nema.

Ka. Mesarić: Tragigroteske. Zagreb 1923.

Мало Растка: у дугим песмама и крхком ритму замршених израза;

мало Ујевића: плетењем апатије раскиданошћу живаца;

много снобовског: *да се буде модеран* ма по коју цену.

Ипак, по негде и лепог. Нарочито: *Moja apatija vaše rukavice i simboli; Tragigroteska modrih nerava u sutonu.* Умакла да буде паметнија, лепша, искренија од свих: *Djevojci grijeha.*

Остало: тачке, запете и многобројна чуђења остављам критичарима „на своју одговорност“.

Збирка као младост модерне поезије успела:

Pjevajte duše
Viknite prsa
Kliknite srca
Umro je čovjek
da se rodi
Bog.

Милош Црњански сабрао: Антологија кинеске лирике. Изд. Напредак. Београд 1923.

Фине и замамне као опојно вино. И безгрешне као детиње сузе и љубави.

Иза сваке песме назирете као кроз вео заљубљене очи младог песника у виткост богзна које стидљиве, сићушне као драгоценост, жене Истока.

Или мистику седих глава и младих душа и беспомоћних дозива прошлога.

Дубоке до резигнације. Осетљиве и румене и бисерне и замагљене као чисте љубави срца, жена са Истока.

Скрушене кроз осмех, расплакане кроз кикот.

Песме као деца.

Милица Костић.

Власник за Д. П. Ж. З. П. МИЛИЦА ДЕДИЈЕР. Одговорни уредник БРАНКО МИЉКОВИЋ
Новопазарска ул. 31.

Изишла је из штампе прва књига нашег **Фонда за Издавање Дела Југославенских Женских Књижевника:**

ПРИРОДА И ДЕЦА

20 приповедака за децу од Милице Јанковић са 24 колорисане слике од Милице Чаћевић. Књига је на финој хартији, штампана цицеро-слогом, са колорисаним корицама. Износи 10 штампаних табака. Цена 20 дин., скупљачима 10% попуста.

Претплату прима **Администрација Женског Покрета,** Краља Милана улица број 69.

Нашим претплатницима. *Женски Покрет" изилазио је у прошлој, 1922. години, у шест свезака по четири штампана табака, укупно двадесет и четири штампана табака. Цена му је била 36 динара годишње. Управа „Друштва за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права" одлучила је да од 1. јануара ове године „Женски Покрет" излази сваког месеца (изузев јули и август) у три табака", укупно тридесет штампаних табака годишње. Због повећаних трошкова око штампања и због повећаног броја штампаних табака претплата на „Женски Покрет" за 1923. годину износи педесет динара. Дужност је сваке жене да буде претплатник „Женског Покрета!"*

Претплату примају наши повереници, а у Београду администратор сваког радног дана у стану уредништва.

Моле се претплатници да достављају на време администрацији сваку промену адресе.

Ко од претплатника не прими на време број, може га тражити у року од месец дана по изласку броја.

Уредништво *Женског Покрета* моли женска удружења изван Београда да му шаљу податке или кратке дописе о раду

Рукописе треба слати на адресу: Уредништво *Женског Покрета*, Београд, Краља Милана улица 69.

НАШИ ПОВЕРЕНИЦИ:

Битољ Анка Миловановић, учитељица
Бијељина Милева Тодоровић, секретар К. С. С.
Велико Градиште Мил. Живковића, предс. Ж. Подр.
Врњци Ана Стижанин
Гор. Милановац Зора Ракићева, учитељица
Дубровник Ženska Narodna Zadruga
Добој—Босна Деса Ђ. Докић
Доња Тузла Љубица М. Јовановић
Загреб Адела Милчиновић
Завидовић—Босна Десанка Плавшић
Земун Добротворна Задруга Српкиња
Зајечар Женска Подружина
Јагодина Милева Стефановић, секр. Ж. Подружнице
Крагујевац Шумад. К. С. Сестара; Друштво Милосрђа
Крушевац Коло Срп. Сестара
Краљево Катарина С. Продановић, председ. Ж. Подр.
Лазаревац Драга Марковићка, председ. Ж. Подружине
Лозница Дана Б. Ристића, председница Ж. Подруж.
Љубљана Cirila Štebi
Мостар Мара Мучибабић, секретар К. С. С.
Нови Сад Матица Напредних Жена
Ниш Јелена Петровић, учитељица
Нова Градишка Зорка Малић
Никшић Станица Шаровић, учитељица
Нови Пазар Савка Антоновић, учитељица
Неготин (Крајина) Мирослава Сантнер. настав. гимн.
Пожаревац Лепосава М. Павловић, пред. Ж. Друштва
Пожаревац Мил. Радосављевић, благ. К. С. С.
Панчево Љубица Ђ. Павловић, пред. Ж. Задруге.
Панчево Мара Драгомировић
Сарајево Радунка Чубриловић, професор
Скопље Марија Шпаничка, учитељица
Сушак Милица Видовић, председ. Добротв. Задруге
Суботица Даница Радулашки
Турски Бечеј Фемка Грујичић, учитељица
Ћуприја Женско Друштво председ. С. Радојковић
Ужице Цвета М. Поповић
Цетиње Женска Подружина
Чачак Љубица Ј. Матић, благајн. Жен. Подружине
Шабац Софија Поповићка, учитељица.